

Putin Yönetimi'nin Güney Kafkasya Politikası

A. Sait SÖNMEZ (*)

Özet: 1999 yılında Rusya'da başbakanlık 2000 yılında ise cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Vladimir Putin Rus Dış Politikası'nda önemli değişiklikler yapmıştır. Öncelikle ekonomik alanda sağlanan başarı Rus dış politikasına yansımış, bu doğrultuda daha aktif bir dış politika izlenmiştir. Rus dış politikasında yaşanan revizyonun en önemli boyutu Rusya'nın Batı dünyası ile olan ilişkilerinde görülmektedir. Zira Batı'nın ekonomik yardımlarına muhtaç olmaktan kurtulan Putin yönetimi, birçok konuda Batıyla rekabet etmeye başlamıştır. Diğer yandan Rusya'nın Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle olan ilişkileri yeni bir zemine oturtulmuştur. BDT içinde özellikle Güney Kafkasya ülkelerinin Rus dış politikasında farklı bir yeri vardır. Çalışmada Putin döneminde Rusya'nın Güney Kafkasya'daki üç bağımsız ülke ile geliştirdiği ilişkiler analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Rus Dış Politikası, Putin administration, Güney Kafkasya, Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan.

The South Caucasus Policy of Putin Administration

Abstract: Vladimir Putin, who took a sit to the chair of prime ministry in 1999 and to the chair of Presidency in 2000, has made major alterations in the Russian foreign policy. The success ensured primarily in the field of economy reverberated to the Russian foreign policy, and thus a more active foreign policy was followed. The most significant dimension of the overhaul experienced the Russian foreign policy is observed in the relations of Russia with the Western world. Russia being no more dependent upon economical aids of West is now competing with Western world in many areas. On the other hand, the relations of Russia with the Commonwealth of Independent States (CIS) was nested to a new ground. Within the CIS, three South Caucasus countries in particular have a particular place in the Russian foreign policy. In the present study, the policies which Russia developed towards the three countries in the South Caucasus are analyzed in the Putin period.

Key Words: Russian foreign policy, Putin period, South Caucasus, Georgia, Azarbaijan, Armenia

*) Yrd. Doç. Dr., AİBÜ, Mudurnu Süreyya Astarıcı MYO.
(e-posta: sonmez_al@ibu.edu.tr)

Giriş

On yıllık kaos ve kargaşa sonrasında, Putin yönetiminin sekiz sene süren iktidarı sonunda Rusya komşu bölgelerdeki etkinliğini yeniden kazanmış, ayrıca Sovyetler Birliği'nin dağıldığı dönemde, geri çekildiği bölgelere yeniden dönmüştür. Bunlara ek olarak Rusya'nın elinin zayıf olduğu 1990'lı yıllarda başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle imzalanan antlaşmaları yeniden ele almıştır. Diğer yandan Putin döneminde artan enerji fiyatlarıyla beraber Rusya, küresel ölçekte başat ekonomik aktörlerden birisi haline gelmiştir. Ekonomik büyüme sayesinde oluşan potansiyel Rusya'nın küresel ölçekte önemli bir dış yatırımcı olabileceğini göstermektedir. Başbakan yardımcısı S. Ivanov'un ifadesiyle "*Rusya artık ideoloji yerine sadece mal ve sermaye ihraç etmektedir*" (Stent, 2008: 1088).

Sağlıklı bir ekonomi politikası uygulamaya koyan Putin, mali düzenlemeler ve enerji gelirleriyle dış borçların ödenmesine öncelik tanımış ve ülke içinde ve dışında yatırımlara ağırlık vermiştir. Diğer yandan Rusya'nın ihracat kalemlerini çeşitlendirerek hammadde alanından kurtarmaya çalışmıştır. Putin döneminde Rus ekonomisi yılda ortalama % 7 oranında büyümüş, enerji gelirlerinden 130 milyar dolar birikim sağlanmış, hazinede 430 milyar dolar rezerv birikmiştir. 2007 yılında Rusya'nın ekonomik üretimi 1999 yılına göre % 70 büyümüştür. Ekonomistler tarafından XXI. Yüzyılda yıldızı parlayan BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ülkeleri arasında Rusya da sayılmaktadır. Eğilimin devam etmesi durumunda 2030 yılında Rusya'nın dünyadaki beşinci büyük ekonomik güç olacağı tahmin edilmektedir (Stent, 2008: 1092-1093). Bu durum bir stratejist tarafından şu ifade edilmiştir: "*Rus imparatorluğunun ekonomik araçlarla yeniden inşa edilmesine şahit olmaktayız*" (Tsygankov, 2006: 1080).

Rusya'nın bu yeni durumu Batı karşıtı söylemlerde de görülmektedir. 2007 yılından itibaren Rus siyasal eliti Batı karşıtı söylemlerini artırmışlardır. Putin tek taraflı eylemlerinden dolayı, ABD'yi kınamış, hatta Batının yeni bir silahlanma yarışı başlatarak Rusya'nın doğal kaynaklarına ulaşmaya çalıştığını iddia etmiştir. Dış işleri bakanı S. Lavrov ise; "*Rusya'nın küresel ölçekte dengeleyici rol oynamaya devam edeceğini ve artık hiç kimseye karşı kurulan her hangi bir kutsal ittifaka taraf olmayacağını*" belirtmiştir. Lavrov Rusya'nın katılımı olmadan kapsamlı hiçbir uluslararası sorunun halledilemeyeceği iddia etmiştir.

Putin döneminde geleneksel milliyetçilik ve Ortodoksluk gibi unsurlara dayanan Avrasyacılığın farklı bir tonu olan yeni bir ulusal düşünce geliştirilmiştir. Rusya'yı yeniden büyük haline getirmeyi hedefleyen bu yeni düşüncenin kapsamında demokrasi ve insan hakları gibi Batılı değerlere yer verilmemiştir. Diğer yandan başkanlığının ilk dönemi sona erdiğinde Putin, Çarlık ve Sovyet dönemlerinden kalma sembolleri Rus ulusal kimliğine taşımayı ihmal etmemiştir. Rusya Parlamentosunun alt kanadı Duma tarafından Çarlık Rusya'sının çift başlı kartalı, devlet amblemi olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Sovyet milli marşını yeniden yorumlatmış ve Bolşeviklerin ulusal tatilleri olan 7 Kasım yerine, 1612 yılında Polonyalıların mağlup edildiği 4 Kasım ulusal tatil olarak kabul edilmiştir (Stent, 2008: 1090-1091).

Yukarıda ana hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılan Putin politikalarının en önemli boyutlarından birini de BDT ülkeleriyle ilişkiler oluşturmaktadır. Sovyet sonrası dönemde Güney Kafkasya, BDT içinde Rusya açısından en sorunlu bölge haline gelmiştir. Güney Kafkasya'daki Gürcistan ve Azerbaycan, BDT'ye en son üye olan ve BDT ülkeleri arasında en fazla Batı yanlısı ülkelerdir. Her iki ülke Batı yanlısı eski Sovyet cumhuriyetleri tarafından kurulan GUAM¹ Teşkilatı'nın üyesidirler. Ayrıca Batılı kurum ve kuruluşlara üyelik yollarını aramaktadırlar. Diğer yandan Abhazya, Güney Osetya ve Dağlık Karabağ gibi çatışma alanları bölgenin daha da sorunlu hale gelmesine neden olmuştur. İlgili çatışmalar, Rusya'nın coğrafi sınırları içinde yer alan Kuzey Kafkasya'da da etnik çatışmalara yol açma tehlikesini taşımaktadır. Bunların yanı sıra bölgeden geçen boru hatları ve enerji koridorları etnik ve toprak sorunlarıyla örtüşmekte, boru hatlarının yönü ise sorunların çözümünde oluşan bloklaşmalarla paralel bir şekilde belirlenmektedir. Bu bağlamda Batı-Doğu (Bakü, Tiflis, Ankara-Washington) ve Kuzey-Güney (Moskova, Erivan, Tahran) bloklaşmaları ortaya çıkmıştır. Bahsedilen dengeler Rusya'nın bölgede tek dayanağının Ermenistan olmasına neden olmuştur (Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>). Güney Kafkasya Rusya'yı güneyindeki büyük komşuları olan Türkiye ve İran'dan ayırmaktadır. Bölgede devam eden istikrarsızlıklar ve çatışma potansiyelleri yalnızca Güney Kafkasya'yı değil, komşu devletleri de etkilemektedir. Diğer yandan küresel ve bölgesel güçlerin yanı sıra birçok devlet bölgedeki gelişmelere odaklanmışlardır (Naumkin, 2002: 31).

Doksanlı yıllar boyunca Rusya'nın Güney Kafkasya politikası genelde tutarlı olmamış, değişik stratejik yaklaşımlar ekseninde sürdürülmüştür. Eski Başbakanlardan Viktor Chernomirdin tarafından destek gören yaklaşım bölgedeki ticari aktörlerle işbirliğine önem vermektedir. 'Monrovski Doktrini' olarak bilinen strateji ise sorunlara karşı tek yanlı ve daha sert bir yaklaşımı savunmaktaydı (Öztürk, 2009: 13). Yeltsin yönetimi ayrıca "barışçı ve savunmacı" söylemleri kullanarak bölgedeki varlığını meşrulaştırmaya gayret etmiş, diğer yandan ekonomik, politik ve askeri araçlarla bölge ülkelerini kendi denetiminde tutmaya çalışmıştır (Tanrısever, 2003: http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_08.html). Bölgesel etkinliğini artırmayı hedefleyen Rusya, bu dönemde Güney Kafkasya'da meydana gelen gelişmelerle yakından ilgilenmiş, bu gelişmelerin dışında kalmamış, ayrıca bölge dışı aktörlerin bölgede etkin birer güç haline gelmelerini ve bu şekilde çıkarlarının zedelenmesini engellemeye çalışmıştır. Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan sorununu halleden Putin yönetimi, Güney Kafkasya'da Rusya'nın çıkarlarını tehdit eden risk faktörlerini ortadan kaldırmaya çalışmış, (Naumkin, 2002: 31) bölgedeki enerji yatırımlarından bölge politikasının siyasal boyutuna kadar daha sert ve yeni kayıplara tahammülü olmayan bir strateji izlemiştir (Öztürk, 2009: 13).

Putin yönetiminin Güney Kafkasya politikası genel olarak BDT'ye yönelik geliştirdiği stratejinin bir parçasıdır. BDT bünyesinde Sovyetler Birliği'nin yeni bir versiyonunun kurulmasının güçlüğü ve böyle bir çabanın gelişmekte olan Rus ekonomisinde oluşturu-

1) Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından kurulan teşkilat.

racağı hasarın farkında olan Putin yönetimi, pragmatist yaklaşım doğrultusunda BDT coğrafyasında belli başla stratejik noktaları kontrol altına alarak bölgesel hegemonyasını sağlamlaştırmaya karar vermiştir. Kurulacak hegemonya ile ekonomik kalkınma sürdürülecek ve güney sınırlarda istikrar sağlanacaktı. Bahsedilen program doğrultusunda 2002 yılının başından itibaren Rusya'nın enerji firmaları Hazar Havzasındaki ülkelerle ilişkilerini artırdılar. Bölge ülkeleriyle askeri alanda da işbirliğine gidilmiş olmakla beraber ekonomi ilk kez Rusya'nın dünyadaki jeopolitik güç ve etki mücadelesinde en önemli araç haline gelmiştir (Peroviç, 2005: 66). Özellikle Güney Kafkasya'daki çıkarlarını sadece Ermenistan'da bulunan askeri varlığı ile sürdüremeyeceğini anlayan Putin, iktidara gelmesinden sonra ekonomik alanda Güney Kafkasya ülkelerine yönelik ciddi bir hamle başlatmıştır. Bölgede askeri, siyasi ve stratejik gerilemeler yaşadığı bu yeni dönemde, Güney Kafkasya'da etkinliğini ekonomik enstrümanlar kullanarak tekrar kazanma yoluna gitmiştir. Örneğin Putin yönetimi Güney Kafkasya devletlerindeki elektrik, gaz ile ilgili devlet şirketlerinin özelleştirme sürecine Rus firmalarının katılımını teşvik etmiş ve bu sayede bu ülkelerin iç politika dinamiklerine etki etmeyi amaçlamıştır (Kocaman, 2006 <http://www.turksam.org/tr/a797.html>).

Bölgesel bir güç olarak Rusya "arka bahçe" olarak gördüğü Güney Kafkasya'yı siyasi alanda kontrol altında tutarak yerel müttefikler kazanmak, bölgeye askeri güçlerini yerleştirmek, bölge ülkeleri için kültürel bir model olma özelliğini sürdürmek ve Rusça'nın bölge halkları arasında kullanılmasının teşvik etmek, bölgedeki petrol ve doğal gaz hatlarını kendi coğrafyasından geçirmek (Trenin, 2009: 143) ve bunların işletilmesinde söz sahibi olarak bu ülkelerin ekonomilerini Rusya'ya bağımlı hale getirmek gibi hedefleri vardır. Her ne kadar enerji kaynakları açısından Azerbaycan ön plana çıksa da, siyasi bağlamda Rusya'nın dikkati Gürcistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Ermenistan hem siyasi hemde ekonomik olarak Moskova'ya bağlanmış durumdadır (Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>). Bu doğrultuda Putin yönetimi ekonomik baskı araçlarını devreye koyarak Güney Kafkasya ülkeleriyle ikili ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Çalışmada Putin döneminde Rusya'nın her üç ülke ile geliştirdiği ilişkiler analiz edilmektedir.

I. Rusya-Gürcistan İlişkileri

Gürcistan, Rusya Federasyonu ile en uzun sınıra sahip Güney Kafkasya cumhuriyetidir. Rusya, stratejik konumu nedeniyle Gürcistan'ı hayati çıkar sahasında görmüş ve Gürcistan'la ilişkilere özel önem vermiştir. Ancak 1990'lardan itibaren Rusya-Gürcistan ilişkileri sürekli gergin olmuştur. Hatta BDT ülkeleri arasında Rusya ile en fazla sorun yaşayan ülke Gürcistan'dır. Bu gerginliğin odak noktasında ayrılıkçı bölgeler yer almakla birlikte askeri konulardaki ihtilaf da etkili olmuştur (Purtaş, 2005: 238). Tiflis yönetiminin ABD ve AB ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) üyelik yolunda teşebbüslerde bulunması, Rusya'ya ayrılıkçı çeçen militanlarla mücadelede destek verme konusundaki isteksizliği ve Gürcistan'daki Rus askeri üslerini kapatma çabaları, Rusya tarafını rahatsız eden gelişmelerdir. Buna karşılık Rusya'nın Ab-

hazya ve Güney Osetya gibi ayrılıkçı bölgelere vermiş olduğu moral destek, Gürcistan'ın Moskova'dan uzaklaşmasının nedenlerindedir (Kelkitli, 2008: 71). Moskova yönetimi ayrıca, enerji ikmali, Rusya'nın Gürcistan'daki askeri üsleri, vize rejimi, ve uluslararası terör konularında Gürcistan'a baskı yapmıştır (Tanrısever, 2003: http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_08.html).

Putin'in başbakan olduğu dönemde Eduard Şevardnadze yönetimi Gürcistan'daki Rus askeri üslerini ülkesinden çıkartma çalışmalarına başlamıştır. Bu doğrultuda Mart 1999'da Gürcistan Parlamentosu'nun Güvenlik Komitesi üyeleri Rusya'nın Gürcistan'daki iki askeri üssünü kapatmasını talep etmiştir (Naumkin, 2002: 32). Ekim 1999'da İstanbul'da düzenlenen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Zirvesinde ise taraflar ilgili konuda anlaşmışlardır. Buna göre Rusya, 31 Aralık 2000 tarihine kadar Gürcistan'daki askeri varlığını 241 zırhlı araç ve 140 topa indirmeyi, Tiflis yakınındaki Vaziani ile Abhazya'daki Gudauta üslerini kapatmayı ve 2000 yılı içerisinde Ahılkelek ve Batum'daki iki askeri üsle ilgili olarak da Gürcistan Hükümeti ile görüşerek bir çekilme planı hazırlanmasını kabul etmiştir (Sapmaz, 2008: 183). Ancak Tiflis yönetiminin Moskova'dan uzaklaşma çabaları devam etmiştir. Aynı sene Özbekistan ve Azerbaycan ile beraber Gürcistan da, 1992 yılında imzalanan Kollektif Güvenlik Antlaşmasını yenilememiştir (Naumkin, 2002: 32).

Bu şekilde Moskova ile ilişkilerini sınırlandırmaya çalışan Tiflis yönetimi, özellikle 11 Eylül olayları sonrasında ABD'ye daha fazla yakınlaşmıştır. Putin yönetimi bu dönemde ABD'nin Gürcistan'a ABD askerlerinin konuşlandırılmasına herhangi bir itirazda bulunmamıştır. Ancak zamanla bu ülke üzerinde ABD etkisinin artması üzerine etkin sorunları tahrik etmeye başladı (Kim ve Eam, 2008: 93). Şubat 2002'de ABD'li askeri danışmanların Gürcistan'a gelmesiyle beraber ikili ilişkiler iyice gerginleşti. Rusya Dış İşleri Bakanı Igor Ivanov, ABD'nin Gürcistan'daki teröristlerle (Çeçen gerillalar) temasa geçmesinin bölgedeki gerginliği daha da artıracaklarını iddia etmiştir. Şevardnadze ise ABD askeri heyetinin Gürcistan'a anti-terör eğitimi vermek üzere geldiğini iddia etmiştir. Böylece Şevardnadze yönetimi daha önce inkâr ettiği Pankisi Vadisindeki silahlı grupların varlığını kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren Rus siyasetçileri Gürcistan silahlı kuvvetlerini ABD'nin desteği ile Panki Vadisi üzerinden Abhazya'ya operasyon düzenleneceği yolunda şüpheleri dile getirmeye başlamıştır (Naumkin, 2002: 34).

Ancak Tiflis yönetimi Batılı güçlerle ilişkilerini geliştirme politikasını sürdürmeye devam etmiştir. 2002 yılında Avrupa Birliği (AB) ve NATO gibi batılı örgütlere girme talebini açıkça ortaya koyan Tiflis yönetimi ile Washington arasında Mart 2003'te güvenlik antlaşması imzalanmıştır. İlgili antlaşmaya göre ABD'nin askeri personeli Gürcistan'a vizesiz giriş yapabileceklerdi. Ayrıca her hangi bir kısıtlama olmaksızın Gürcistan'ın bölgelerine askeri donanımla gidebileceklerdi (Kelkitli, 2008: 73). Bu dönemde iki ülke ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir başka sorun ise Gürcistan sınırlarındaki Pankisi Vadisi'ne yerleşen Çeçen gerillalardır. Putin yönetimi II. Çeçenistan Savaşı sırasında Çeçen gerillaların dışarıdan alacağı lojistik desteğe engel olmak için Çeçenistan'ın Rusya

dışındaki dış dünyayla olan tek sınırını (Gürcistan sınırını) kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ancak savaş sonrasında Rusya Gürcistan sınırında bulunan Pankisi Vadisi iki ülke arasında yeni bir sorun haline gelmiştir. Pankisi Vadisinde Çeçenlerle akraba toplulukların yaşıyor olmaları, ayrıca bu bölgede illegal silah satışı gibi birçok organize suçun işleniyor olması, (Ekici ve Ağacan, 2002: 53) II. Çeçenistan Savaşı sonrasında bölgeye yerleşen Çeçen mülteciler arasında militanların yer almaları ve Rusya-Gürcistan sınırının kontrol edilememesinden dolayı Rusya'ya sızmaları, gibi nedenlerden dolayı Putin yönetimi bölgeye müdahale etmeye karar vermiştir. Rusya bölgenin Tiflis'in kontrolünde bulunmadığını Vadi'nin 1500 silahlı Çeçen milisin yanı sıra Taliban askerleri ve paralı Arap savaşçıları tarafından kullanıldığını iddia etmiştir. Putin yönetimi Şevardnadze'ye bölgeye ortak müdahale edilmesini teklif etmiş, ancak bu teklif Tiflis yönetimi tarafından reddedilmiştir (Ekici, 2003: 70). Ancak Rus savaş uçakları Pankisi Vadisini Temmuz ve Ağustos 2002'de iki kez bombalamıştır. Eylül 2002'de ise Putin yönetimi Pankisi Vadisi'nde Çeçen teröristlerin bulunduğu iddiasıyla bu bölgeye askeri harekât düzenleyebileceğini açıklamış. Böyle bir gelişmeye imkân vermek istemeyen Şevardnadze yönetimi, düzenlediği bir askeri harekât ile yakaladığı teröristleri Rusya ve ABD'ye teslim etmiştir (Sapmaz, 2008: 185).

Putin yönetimi ise 11 Eylül 2002'de dünya liderlerine bir mektup yazmış ve bu mektupta Rusya'nın Birleşmiş Milletler Şartı'ndan kaynaklanan kendi kendini müdafaa etme hakkını kullanarak operasyon düzenlemesine izin vermediğinden dolayı Gürcistan'ı şikâyet etmiştir:

Teröre karşı gerçekleştirdiğimiz başarılı operasyonlarımız sonucunda hayatta kalan son haydutlar Gürcistan'a geçmeyi başarmıştır. Ancak Gürcistan yetkilileri bunlara gözlerini yummakta ve bunlar orada hür ve müreffeh bir yaşam sürdürmektedirler. Askeri, mali ve diğer yardımları da dışardan (...) almaya devam etmektedirler. Yukarıda söylenenler, Tiflis'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin teröre karşı ve tüm devletlerin uyumla yükümlü olduğu 1373 no'lu kararını ihlali ile ilgilidir. Bu durumda, Gürcistan'ın bu alandaki uluslararası topluma karşı zorunluluklarını yerine getireceğini garantiye almıyoruz (...) Bu bağlamda Rusya, Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak ve geçen yıl Eylül ayında ABD'ye karşı yapılan barbarca saldırıdan sonra Güvenlik Konseyi'nin 1368 no'lu kararıyla kayıt altına alınan bireysel veya toplu savunma hakkını kullanmak zorunda kalacaktır. Vurgulamak istediğim konu, söz konusu devletin egemenlik haklarına ve toprak bütünlüğüne karşı olmadığımız veya politik rejimini değiştirme gibi bir düşünce içinde olmadığımızdır. (Tanrısever, 2003: http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_08.html)

Yukarıda belirtilen gelişmelere paralel olarak Putin yönetimi ekonomik ve politik baskı araçlarını devreye koyarak Gürcistan'ı cezalandırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda atılan ilk adım Gürcistan'a yönelik yeni vize rejimi uygulamasıdır. 9 Ekim 1992 tarihli Bişkek Antlaşması, antlaşmaya taraf BDT üyesi ülkelerinin yurttaşlarına BDT coğrafyasında vizesiz serbest dolaşımına imkân tanımaktaydı. Haziran 1999'da Türkmenistan'ın, Mart

2000'de de Özbekistan'ın BDT üyesi ülkelere vize uygulamaya başlamasından sonra, 30 Ağustos 2000'de Rusya da söz konusu antlaşmadan ayrıldığını bildirmiştir. Sorun diğer BDT üyesi ülkelerle ikili anlaşmalarla giderilirken, Moskova'nın vize uyguladığı tek ülke Gürcistan kalmıştır. Gürcü nüfusun önemli bir kısmı (yaklaşık % 10'u) Rusya'da geçici işçi olarak çalışmaktadır. Bu işçiler her yıl Gürcistan ekonomisine yaklaşık 600 milyon dolar katkıda bulunmaktadır (Ağacan, 2001: 37).

Vize uygulamasıyla birlikte Gürcistan kayda değer ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Ancak Abhazya ve Güney Osetya bu uygulamanın dışında tutulmuş, her iki bölgenin halkına da Rusya Federasyonu pasaportu verilmiştir. Ayrıca Rusya'nın Adler bölgesi ile Sohum arasındaki demiryolu açılmıştır. Böylece BDT çerçevesinde Abhazya'ya uygulanan ekonomik ambargo, bir anlamda sona erdirilmiştir. Moskova bu şekilde 1995'ten itibaren Abhazya'ya uygulamış olduğu baskı politikasına son vermiş ve ayrılıkçı Abhazlara karşı Tiflis'in elini zayıflatmıştır. Abhazlara Rusya pasaportu verilmesini mülteci durumundaki Abhazya Gürcüleri'nin lideri Tamaz Nadaraşvili şöyle değerlendirmiştir. *“İlk aşamada silahlı birlikleriyle işgal etti, ikinci aşamada Abhazya'nın Rusya'ya ekonomik entegrasyonunu sağladı, şimdi üçüncü aşamada da pasaportlaştırma ile hukuki olarak birleştirme aşamasına geçilmiştir”*² (Ağacan, 2003: 20).

Vize rejimine geçildikten sonra ilişkileri olumsuz etkileyen bir başka gelişme ise Rusya'nın 31 Mayıs 2002'de çıkardığı yeni vatandaşlık kanunu olmuştur. 10 yıldır yürürlükte Eski yasa Rus vatandaşlığına geçenlerin eski vatandaşlığını terk etmesini öngörmekteydi. Yeni vatandaşlık yasası ise Rus vatandaşlarının ikinci bir vatandaşlık edinmesine imkân tanımıştır. Güvey Osetya'da nüfusun %40'ı, Abhazya'da yaşayanların ise % 33'ü Rus pasaportuna sahipti. Tiflis yönetimi yeni kanunun, Abhazya ve Güney Osetya bölgelerinin Gürcistan'dan koparılma için çıkarıldığını ve Gürcistan'ın egemenliğine dolaylı bir saldırı olduğunu iddia etmiştir. Tiflis yönetimi bu gerekçeyle, Moskova'ya nota göndermiştir (Karabayram, 2007: 209-210).

Zaten sorunlu olan Moskova-Tiflis ilişkilerinin daha da olumsuz bir zemine kaymasına neden olan asıl önemli gelişme; Ocak 2004'te gerçekleştirilen renkli devrim sonrasında, Şevardnadze'nin iktidardan uzaklaştırılarak, yerine ABD'de eğitim görmüş olan Ulusal Hareket Partisi'nin Genel Başkanı Mihail Saakaşvili'nin Gürcistan Cumhurbaşkanlığına getirilmesidir. Saakaşvili'nin Rusya ile bağları güçlü olan ayrılıkçı bölgeleri Tiflis'in kontrolüne alarak daha büyük ve güçlü bir Gürcistan kurmak istemesi ilerde gerçekleşecek olan krizin de tetikleyici nedeni olmuştur. Zira gerek Rusya'nın bu ayrılıkçı bölgelere olan ilgisi ve desteği, gerekse Saakaşvili yönetiminin bu hedefin gerçekleşmesi için başta

2) Rusya Dış İşleri Bakanı vize uygulamasına sebep olarak uluslararası terör, örgütlü suç, uyuşturucu ticareti ve yasadışı göç gibi nedenleri göstermiştir. Ancak Gürcistan Dışişleri Bakanı Iraklı Menagharişvili uygulamanın iptali için Rus meslektaşıyla görüşmesi sırasında kendisine şu koşullar sunulmuştur: 1- Çeçen savaşında “tarafsız” kalmak, 2- BDT Gümrük Birliği temelinde oluşturulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmak, 3- Gürcistan'da bulunan Rus askeri üslerinin kapatılmasında ısrarcı olmamak, 4- Hazar petrol ve doğal gazının ihracında Rusya'nın çıkarlarını gözönünde bulundurmamak (Ağacan, 2001: 35).

ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerden destek arayışında olması, sorunun daha da tırmanmasına neden olmuştur. Kısaca, Saakasvili yönetiminin bu Batı yanlısı ve milliyetçi politikaları sonuçta Rusya'yı bölgeye daha çok çekmiş, bunun sonucunda Osetyalılarla Gürcüler arasında 2004 yılı yaz aylarında meydana gelen ve daha sonraki yıllarda da devam eden sıcak çatışmaların yolu açılmıştır (Öztürk, 2009:8). Mihail Saakaşvili'nin iş başına gelir gelmez Rusya ile ilgili yaptığı açıklamalarda gerilimin sonraki dönemde ulaşacağı boyut hakkında sinyaller vermekteydi: "*Rusya, Gürcistan'ın tarihinde negatif rol oynadı*" ve "*Moskova'nın Gürcistan'ın bağımsız bir ülke olduğunun bilincine varması gerekiyor*" (Karabayram, 2007: 205). Saakaşvili, iktidara geldikten sonra Gürcistan'ın bütünlüğünün sağlanması için ayrılıkçı bölgelere müdahale etmeye karar vermiştir. Bu doğrultuda öncelikle Acaristan Otonom Cumhuriyeti üzerinde baskı yapmaya başlamıştır. Saakaşvili yönetiminin Acaristan'daki Abasidze iktidarına son vermesine Putin yönetimi itiraz etmemiştir. Zira Putin yönetimi Gürcistan'ın tamamen bir istikrarsızlık alanına dönüşmesinin kendi ekonomik ve güvenlik çıkarlarına aykırı olacağını farkında idi. Saakaşvili yönetimi ise, Acaristan sorununun çözülmesinden sonra Rus iş adamlarının geniş çaplı yatırımlar yapmak üzere ülkesine davet etmiştir. Buna karşılık Putin yönetimi ise Gürcistan'a uygulanan vize rejimini tekrar gözden geçirmeye karar vermiştir (Perovic, 2005: 69).

Ancak Saakaşvili'nin Batılı güçlerden aldığı moral destek ile Abhazya ve Güney Osetya gibi bölgelere yönelmesi üzerine Putin yönetiminin tutumu değişmiştir. 2004 yılında Abhaz ve Osetlerle Gürcistan silahlı kuvvetleri arasında küçük çaplı çatışmalar başlayınca, Putin yönetimi bölgedeki Rus barış gücüne olaylara karışmama talimatı vermiştir. Ancak Rusya Abhaz ve Oset güçlerine ekonomik destek ve silah yardımıyla bulunmuş ve bölgedeki Rus ve Kazak gönüllü gruplarını kullanarak, Güney Osetya'yı Acaristan gibi kolayca bırakmayacağını göstermiştir. Putin yönetimi ayrıca 1999 yılında varılan anlaşmaya rağmen, Gürcistan'daki iki askeri üssü boşaltmaktan vazgeçtiğini belirtmiştir. Saakaşvili ise Rusya'ya planladığı geziyi iptal etmiştir (Kim ve Eam, 2008: 93 ve Karabayram, 2007: 206). Krizin ve çatışmaların seyri içinde 2004 yazındaki savaş Rusya için aslında bir dönüm noktası oldu ve Rusya bu tarihten itibaren bölgede statüko yanlısı bir politika izlemekten vazgeçerek, artık bu çatışmada açıkça bir taraf olmaya karar verdi. Bu politika değişikliğinde iki önemli gelişme etkili olmuştur. İlk olarak yeni yönetim öncesine göre Gürcistan'da Rus çıkarlarına karşı daha açık ve sert tavırlar almaya ve Kafkasya'daki siyasi dengeyi Rusya aleyhine bozacak faaliyetlerde bulunmaya başlamıştır. İkinci olarak, Rusya artık tam olarak engelleyemediği Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki güç kaybını Güney Kafkasya'da telafi etmeye çalışmıştır. Özellikle Kosova'nın bağımsızlık çabalarına Avrupa ve ABD'nin verdiği destek Rusya'yı Kafkaslarda daha erken ve sert önlemler almaya zorlamıştır. Bu bağlamda yöneldiği ülke ise Gürcistan olmuştur (Öztürk, 2009: 8).

2005 yılından itibaren Moskova – Tiflis hattında yaşanan bazı sorunlar ilişkilerin daha da gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu dönemde Gürcistan'daki Rus askeri üsleri yeniden gündeme getirilmiştir. Gürcistan Parlamentosu 11 Ekim 2005'te ve 15 Şubat

2006'da aldığı kararlarla, "*Hem Güney Osetya'daki Barış Gücü'nün bölgede kalmaması, hem de her iki Barış Gücü'nün ülkeden çıkarılması için hükümetin gerekli çalışmaları yapmasını*" istemiştir. 18 Temmuz 2006'da ise "*Gürcistan'daki ayrılıkçı bölgelerde Barış Harekatı*" isimli bir tasarımı onaylamıştır. İlgili tasarımı Gürcistan hükümetinin acilen Abhazya ve Güney Osetya bölgelerindeki mevcut Barış Güçleri'ni çıkarmasını ve uluslararası bir güçle değiştirmesi için gerekli girişimleri başlatmasını öngörmekteydi (Karabayram, 2007: 212-213). Bu gelişmeler üzerine Abhazya ve Güney Osetya liderleri Gürcistan ile yürütülen barış görüşmelerini durduracaklarını açıklamışlardır. Rusya Dışişleri Bakanlığı ise, Barış Güçlerinin bölgedeki istikrarın temel güvencesi olduğunu ve bu iki bölgedeki vatandaşlarını savunmak için her şeyi yapacaklarını belirtmiştir. Rusya Parlamentosunun alt kanadı Duma'da, 11 Mart 2005 tarihinde "*Rusya Federasyonu'na yeni bölgelerin katılımı*" ile ilgili anayasa maddesinde değişikliğe gidilmesi konusundaki teklif görüşülmüştür.³ Gürcistan'ın bölgeye askeri yığınak yapmaya başlaması ve Güney Osetya'da bombalı saldırıların gerçekleşmesiyle birlikte, Rusya Gürcistan'a yönelik daha sert politikalar izlemeye başlamıştır. Önce Moskova Belediye Başkanı Lujkov, Abhazya'yı bağımsız devlet olarak gördüklerini açıklamış, daha sonra Rusya'ya ait Kuzey Osetya bölgesi, Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanıdığına ilişkin karar almıştır (Karabayram, 2007: 214). Diğer yandan iki ülke ilişkilerini bozmaya yönelik provakatif eylemler yapılmıştır. 3 Eylül 2006 tarihinde Gürcistan Savunma Bakanı Irakli Okruaşvili ve Genelkurmay Başkanı Levan Nikoleişvili'yi taşıyan bir askeri kargo helikopteri Güney Osetya'dan açılan ateş nedeniyle acil iniş yapmak zorunda kalmıştır. Bu gelişme üzerine taraflar birbirlerini suçlamışlardır (Karabayram, 2007: 216).

27 Eylül 2006 tarihinde Gürcistan'daki dört Rus askeri yetkilisi ile beraber 11 Gürcü vatandaşını casusluk suçlamasıyla tutuklanması ile, 2008 yılında Rusya'nın Gürcistan'a müdahalesiyle sonuçlanan krizler zinciri de başlamış oldu. Putin yönetimi bir sonraki gün Gürcistan'daki diplomatik temsilcilerini güvenlik nedeniyle geri çağırarak, ayrıca Rusya'nın artık Gürcistan vatandaşlarına vize vermeyeceği belirtilmiştir. Tiflis yönetiminin tutuklu Rus vatandaşlarını 2 Ekim 2006 tarihinde AGİT yetkililerine teslim etmesine rağmen Rusya Ulaştırma Bakanlığı, Gürcistan ile hava, kara veya deniz ve demiryolu ulaşımını kesmiş ve bu ülkeye yapılan posta hizmetlerini durdurmuştur. Rusya'nın Tiflis büyükelçisi 23 Ocak 2008 tarihinde Gürcistan'a geri dönmesine rağmen iletişim ve ulaşım alanındaki ambargo 2008'in ilkbaharına kadar sürmüştür. Putin yönetimi ambargo uygulamasına ek olarak, Gürcistan'ı cezalandırmak için değişik araçları devreye koymuştur. Rusya-Gürcistan sınırında yasadışı göç hareketlerine yönelik sık bir kontrol politikası izlenmiş, Rusya'daki Gürcülerin iş yerlerine baskınlar düzenlenmiş ve yasadışı yollarla Rusya'ya girmiş olan 700 Gürcü sınır dışı edilmiştir (Kelkitli, 2008: 75).

3) Teklife göre, bir bölgenin Rusya'ya katılması için herhangi bir uluslararası antlaşmaya gerek olmadan, bölge halkının böyle bir talepte bulunması yeterli olacaktır. Teklif Güney Osetya ve Abhazya gibi bölgelerin Rusya'ya ilhakının kolaylaştırılması için ortaya atılmıştır. Ancak ileride Rusya'ya ait ayrılıkçı bölgelerin de benzeri bir girişimde bulunması ihtimaline karşılık Parlamento bu taslağı reddetmiştir. (Karabayram, 2007: 213).

Putin yönetimi ekonomik araçları, özellikle enerji kaynaklarını, Gürcistan'a karşı bir baskı unsuru olarak kullanmıştır. 22 Ocak 2006'da Rusya'dan Gürcistan'a doğalgaz ulaştırılan boru hattında meydana gelen patlama sonucunda Gürcistan ve Ermenistan enerji arzı açısından sıkıntılı duruma düşmüşlerdir. Rusya ayrıca koyduğu yeni enerji politikası doğrultusunda fiyat ayarlaması yaparak, Gürcistan'a sattığı doğalgazın fiyatını 63 dolar-dan 110 dolara çıkarmıştır. Böylece Gürcistan 2005 yılı itibarıyla 150 milyon dolar tutar ile Rusya'ya en fazla borçlu ülke haline gelmiştir (Sapmaz, 2008: 186). Doğalgazdaki fiyat artışına ek olarak, bazı tarım ürünleri, şarap ve soda ihracatına kısıtlamalar getirilmesi ve sınırın kapatılmasından dolayı Gürcistan'ın gayri safi yurt içi hasılası yüzde 1.5 oranında gerilemiş, ihracatta ise yüzde 17 oranında pazarını kaybetmiştir. Bunun dışında Rus şirketleri Gürcistan enerji sektöründe adeta monopol haline gelmişlerdir (Karabayram, 2007: 221-222).

Taraflar arasındaki gerilim 2008 Rusya Gürcistan savaşı öncesinde yaşanan bazı küçük çaplı saldırılarla tırmanmaktaydı. 3 Eylül 2006 tarihinde Gürcistan Savunma Bakanını taşıyan helikoptere Osetler saldırmış, 7 Ağustos 2007 tarihinde bir Gürcü köyüne Rus jetleri füze fırlatmışlardı. Böylece Gürcistan Rusya ilişkileri her geçen gün daha da gerilmiş ve 2008 Ağustos ayı başında Rusya bölgeye asker sevk etmeye başlamıştır. Rus birlikleri Roki Tüneli (Güney Osetya ile Rusya'ya bağlı Kuzey Osetya'yı birbirine bağlayan geçit) yoluyla Güney Osetya'ya girmiş, bunun üzerine 7 Ağustos 2008 tarihinde Gürcistan'ın kara ve hava birliklerinin Güney Osetya'nın başkenti Sinvali'ye saldırmasıyla Gürcistan- Rusya Savaşı başlamıştır. 7-16 Ağustos 2008 tarihleri arasında yaşanan çatışmalara Güney Osetya ve Rusya'nın yanında Abhazyalılar da katılmış, Rusya'nın kara, deniz ve hava güçleriyle Gürcistan'ın önemli şehir ve limanlarını bombalaması üzerine Gürcistan Abhazya ve Güney Osetya'dan bütün güçlerini geri çekmiştir. Avrupa Birliği dönem başkanı Fransa'nın arabuluculuğunda sunulan Sarkozy Planı'nın 16 Ağustos'ta imzalanmasıyla savaş sona ermiştir. Savaş sonrasında Gürcistan'ın BDT'den ayrılacağını açıklaması üzerine, Rusya 26 Ağustos 2008'de Güney Osetya ve Abhazya'yı bağımsız devletler olarak tanımıştır (Öztürk, 2009: 9).

II. Rusya-Azerbaycan İlişkileri

Putin döneminde Rusya-Azerbaycan ilişkileri, Rusya-Gürcistan ilişkilerine göre istikrarlı bir zeminde sürdürülmüştür. NATO üyeliği gibi Batılılarla ilişkileri geliştirme konusunda Gürcistan kadar aşırı istekli olmayan Azerbaycan, Moskova'nın hassas olduğu hususlarda temkinli davranmaya çalışmıştır. Örneğin Çeçen direnişçilerle olan ilişkilerini belirli bir seviyede tutmayı başarmıştır. Putin döneminde Rus-Azeri ilişkilerinde ortaya çıkan temel sorunlar; Çeçenistan, Dağlık Karabağ Meselesi, Hazar Petrolleri ve güvenlik sorunlarıdır. Bu dönemde enerji alanında işbirliğine gitme çabaları Moskova-Bakü ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Askeri güvenlik konuları ise ikinci planda kalmıştır. Diğer yandan Hazarın Statüsü ve Gebela Radar⁴ istasyonu gibi tartışmalı konularda ilerleme

4) Rusya, Gebela İstasyonu'nu Ortadoğu bölgesini askeri açıdan denetlemek için kullanmaktadır. İstasyon Afrika'nın kuzeydoğusundan Hint okyanusuna kadar 7.200 km²'lik geniş bir alanı izleme

sağlanmıştır (Kelkitli, 2008: 78). Putin yönetimi ayrıca Gürcistan-Azerbaycan ittifakını bozarak, bu ittifakın temel halkasını oluşturduğu GUUAM oluşumunu zayıflatmaya da çalışmıştır. Zira GUUAM eksenini, Orta Asya'yı Doğu Avrupa'ya bağlamaktadır ve Azeri petrolünün Rusya ve onun etki sahasından geçmesinin önlenmesini hedeflemektedir (İşyar, 2004: 653-654). Putin yönetiminin ilk yıllarında Rusya Azerbaycan ilişkilerine Çeçenistan sorunu damga vurmuştur. Gürcistan gibi Azerbaycan da Çeçen davasına sempatiyle yaklaşmaktaydı. Hatta küçük gruplar halindeki bazı Çeçen savaşçıları Dağlık Karabağ çatışması sırasında Azerilerin saflarında savaşmışlardır. Bu durum Azeri ve Çeçen halklarının yakınlaşmasına neden olmuştur. II. Çeçenistan savaşı sırasında yaralanan yaklaşık 100 Çeçen Azerbaycan'daki hastanelerde tedavi edilmiştir. Çeçen davasının önde gelen temsilcilerinden Şamil Basayev Temmuz 2000'de Bakü'yü ziyaret etmiştir. Ayrıca ayrılıkçı Çeçenlerin lideri Aslan Maşadov adına Azerbaycan'da bir ofis açılmıştır (Kelkitli, 2008: 78-79).

Ancak Moskova yönetimi özellikle II. Çeçenistan Savaşı'ndan itibaren Azeri Çeçen yakınlaşmasını kırmaya çalışmıştır. 1999 yılından itibaren Rusya bir yandan Azerbaycan'dan uluslararası terörizmle mücadelede destek istemiş, diğer yandan Azerbaycan'ı Çeçenlere destek verdiği gerekçesiyle suçlamaya başlamıştır. Dönemin Rus Dışişleri Bakanı İgor İvanov, 2 Eylül 1999 tarihinde Bakü'de yaptığı açıklamada "*Rusya'nın Azerbaycan gibi bölgede istikrar ve güvenlik istediğini, fakat Dağlık Karabağ, Abhazya ve Kuzey Kafkasya sorunlarının bunu engellediğini, sorunların ortak bir işbirliği içinde çözülmesi gerektiğini*" belirtmiştir. Daha sonra Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik suçlamaları söylemden öte silahlı müdahaleye gitmiş, Zakatala Rayonu'nun Kımır Köyü'nü bombalamıştır (Yeşilot, 2005: 196-197). Putin yönetimi ayrıca Azerbaycan-Ermenistan sınırında Rus ve Ermeni askeri birliklerine manevralar düzenletmiş ve Gürcistan'a olduğu gibi Azerbaycan vatandaşlarına yönelik de vize rejimi uygulanmasını gündeme almıştır. Bu tarihten itibaren Haydar Aliyev yönetimi Azerbaycan'daki bazı şüpheli durumdaki birçok Çeçen mülteciyi tutuklatmış, bir kısmını ise Rusya'ya iade etmiştir. Aliyev yönetimi ayrıca ayrılıkçı Çeçenlerin Azerbaycan'daki faaliyetlerini kontrol altına almış, Çeçen Okulu ve Kültür Merkezini Ekim 2002'de kapatmıştır (Kelkitli, 2008: 79). Devlet başkanlığı döneminde Boris Yeltsin Azerbaycan'a hiçbir resmi ziyaret düzenlememiştir. Putin ise, 9 Ocak 2001'de Azerbaycan'a resmi ziyaret yapmıştır. Bu ziyaret sırasında Gebele Radar İstasyonu'nun durumu ele alınmış, Azerbaycan'la vize rejimi konusu görüşülmüştür (Purtaş, 2005: 234). Bu ziyaret esnasında ayrıca Azeri yetkililer, Rusya'nın Hazar Denizi'ni *dipten bir orta hat çizgisi ile ikiye ayırma* ("*median line*") yaklaşımını destekleyeceklerini belirtmişlerdir. Ancak Azeri yetkililer her şeye rağmen, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına alternatif olacak projelere sıcak bakmadıklarını da net bir şekilde belirtmişlerdir.

---

kapasitesine sahip olup, bu alanda hareket eden balistik roketleri ve her türlü uçan cismi iki-üç saniye zarfında tespit edebilmektedir (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 193). Ayrıca "Gebele Füze Saldırılarına Karşı Uyarı İstasyonu", radar sistemlerinin çalışmasını engellediğinden bölgeye NATO üslerinin yerleştirilmesine engel olmaktadır. Rusya ise güney kanadının güvenliği açısından çok önemli olan bu üssü kaybetmemek için Azerbaycan ile olan ilişkisinde daha dikkatli davranmaktadır (Karabayram, 2007: 254).

Putin yönetimi bu dönemde ayrıca Bakü'ye askeri ortaklık teklif etmiş ve dolayısıyla Azerbaycan-Ermenistan uyuşmazlığında daha olumlu bir yaklaşım benimseyebileceğini ima etmeye çalışmıştır (İşyar, 2004: 653-654). Putin'in Azerbaycan ziyareti ile pekişen Moskova-Bakü yakınlaşmasının bir sonucu olarak Aliyev, Ocak 2002'de Rusya'ya resmi bir ziyaret düzenlemiştir. Bu ziyaret sırasında iki önemli konuda anlaşma imzalanmıştır: 1- Gebele Lokasyon İstasyonu'nun (Gebele RLS) Statüsü ve Ondan Yararlanmanın İlkeleri Anlaşması; 2- Rusya Federasyonu ile Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında 2010 Yılına Kadarki Dönem İçin Uzun Süreli Ekonomik İşbirliği Anlaşması. Bunlara ek olarak iki ülke arasında ekonomik işbirliğinin yönü ve ilkeleri, ortak şirketler oluşturulması, vergi kaçakçılığının önlenmesi ve bilgi değişimi konularında da anlaşmalar imzalanmıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 191-193). Rusya İçişleri Bakanı Vladimir Rushail'in Şubat 2002'de Bakü'ye düzenlediği resmi ziyaret sırasında iki ülke arasında terörizm, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi konularda işbirliğine gidilmesi konusunda mutakabata varılmıştır (Kelkitli, 2008: 78).

Ancak Azerbaycan Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında uzun süre devam eden iyi ilişkiler, 2002 sonları 2003 başlarında yaşanan bazı gelişmeler üzerine yerini bir süreliğine de olsa gerginliğe bırakmıştır. Öncelikle Rus Petrol Şirketi Lukoil "Asrın Anlaşması"ndaki % 10'luk payını satmaya karar vermiştir. Lukoil'in bu anlaşmada taraf olmasına rağmen etkin olmadığı, gerekçesiyle böyle bir karara vardığı şeklinde yorumlar yapılmıştır. Ayrıca daha önce belirtilen Azerbaycan yönetiminin Çeçenistan'a yardım ettiği iddiaları bu dönemde yeniden yoğunlaşmıştır. Aralık 2002'de Putin'in yardımcılarından Sergey Yastrjemski, Çeçenistan'daki savaşçılara 1995-1996 yıllarında Azerbaycan'daki banka hesapları üzerinden kaynak sağlandığını belirtmiştir. Diğer yandan Azerbaycan-Rusya ilişkilerine ilişkin diğer gerginlik ise, Rusya'nın casusluk suçlamalarıyla yaşanmıştır. Moskova'daki BDT Merkez Ofisindeki Azerbaycan'ın askeri temsilcisi Vagif Resulov casuslukla suçlanmış ve istenmeyen kişi ilan edilmiştir. Ayrıca Rus yetkililerin Azerbaycan'a yönelik suçlamaları devam etmiş, bu dönemde Rus basınında konuya ilişkin haberler yer almıştır.

Rusya-Azerbaycan ilişkilerinde uzun süreden beri sorun olarak var olan ve bu dönemde patlak veren bir diğer önemli gelişme ise Rusya'da yaşamakta olan Azerbaycanlılara ilişkin olmuştur. Ekonomik nedenlerle yaklaşık iki milyon Azeri Rusya'da çalışmaktadır. Moskova'da yaşanan tiyatro baskınından sonra Putin yönetimi Rusya'da yaşayan Kafkasyalılara, özellikle de Azerbaycanlılara, karşı sert tutum takınmaya başlamıştır. Çok sayıda Azerbaycanlı 'faili meçhul' saldırılar sonucunda yaşamını kaybetmiş ya da yaralanmıştır. Ayrıca, Azerbaycanlıların toplu halde sınır dışı edilmeleri de sıklaşmıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005: 196-198). Rusya'da Azerilere karşı başlatılan kötü muamelelere karşılık, Aliyev yönetimi üst düzey girişimlerde bulunmuştur. Diğer yandan Putin yönetimi Gürcistan sonrasında bazı komşu BDT ülkelerinden ekonomik nedenlerle Rusya'ya gelen kişilere yönelik bazı hazırlıklara girişmişti ("Azerbaijan Acts to Limit Discrimination Against Azeris in Russia", 2002: <http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav111102.shtml>).

2003 yılında Irak Savaşı nedeniyle Azerbaycan'ın ABD'ye yaklaşması ihtimali Putin yönetiminin güvenlik dahil olmak üzere bir çok açıdan Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmasına neden olmuştur. Bu amaçla Rusya Savunma Bakanı 27 Şubat 2003 tarihinde Bakü'yü ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında iki ülke arasında askeri işbirliği anlaşması imzalanmıştır. İlgili anlaşma çerçevesinde Rusya tarafından Azerbaycan'a ağır silah satışı yapılacak ve Azerbaycan askeri personelinin eğitimi için teknik destek sağlanacaktı. Ivanov'un ziyaretinden kısa bir süre sonra Rusya Ulusal Güvenlik Konseyi başkanı Vladimir Rushaio ve Rusya Parlamentosu uluslararası ilişkiler komisyon başkanı Dimitri Rogozin Bakü'yü ziyaret etmişler, bu ziyaret sırasında istihbarat paylaşımı ve terörizme karşı genişletilmiş işbirliği gibi konularda anlaşmaya varmışlardır. Ziyaret sonrasında Rushahio yaptığı açıklamada: "*Moskova ve Bakü'nün Irak savaşına bakışları açısında bir fark olmadığını*" belirtmiştir (İsmailzade, 2003: <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav030303.shtml>).

15 Ekim 2003'te Haydar Aliev'in oğlu İlham Aliev, iktidarı babasından devralmıştır. İ. Aliev babasının yönetim şeklini uygulamaya devam edeceğini belirtmiştir. Putin yönetimi, Haydar Aliev iktidarı sonrasında Azerbaycan'da çıkarlarını korumak adına girişimlerde bulunmuştur. Bu dönemde de Rusya ve Azerbaycan devlet yetkilileri üst düzey karşılıklı ziyaretlerde bulunmuşlardır. 5 Şubat 2004'te İlham Aliev'in Moskova, ziyareti sırasında üst düzeyde birçok görüşmeler yapılmıştır. Ziyaret sırasında Rusya Genel Kurmay Başkanlığı Genel Merkez Başkanı Albert Drujini Rusya'nın Azerbaycan ile her türlü ve her boyutta askeri işbirliğine hazır olduğunu belirtmiştir (Karabayram, 2007: 256-257). 20-21 Şubat 2006 tarihlerinde Putin ikinci kez Azerbaycan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında bölgesel sorunlar (İran, Dağlık Karabağ, GUAM), enerji (elektrik enerjisi, metalürji, Bakü-Novrossysk Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Aktau-Bakü Ham Petrol Boru Hattı Projesi) ve askerî (Gebele Askerî Radar İstasyonu, askerî sanayi) işbirliği gibi önemli konular görüşülmüştür. Bu ziyaret sırasında da İlham Aliev Çeçenistan'ı Rusya'nın ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü sıklıkla vurgulamış, ancak Putin Karabağ konusunda benzer bir yaklaşımı Azerbaycan'a karşı göstermemiştir. Bu dönemde Putin Azerbaycan'ın İran'a karşı ABD ile işbirliği yapmasından endişe etmeye başlamıştır. Zira ABD'nin askeri güç olarak Azerbaycan'a yerleşmesi durumunda hem Rusya'nın bölgedeki etkinlik ve nüfuzunu kıracak hem de müttefiki İran'ı büyük çapta tehdit edecektir (Sapmaz, 2008: 174).

İ. Aliev Kasım 2006'da, Moskova'ya resmi bir ziyaret düzenlemiş ve bu ziyaret sırasında "*Rusya ile ilişkilerinin bağımsızlıklarını kazandıkları süreden bu yana en iyi dönemini yaşadığını*" belirtmiştir. Ancak Rus basınında bu ziyaretle ilgili olarak, Azerbaycan'ın askeri gücünün modernizasyonu için NATO üyesi ülkelerden daha fazla silah alacağı ve ABD'ye askeri üslerini kullanacağı şeklinde haberlere yer verilmiştir. Hatta bu ziyaret sırasında iki liderin stratejik işbirliğini derinleştirme ve düşük fiyatlı silah ticareti konularında da görüşmeler yapacağı belirtilmiştir: "*Rusya için Gürcistan'a karşı birleşik bir cephe oluşturmanın çok önemli olduğu oldukça net. Görüşmenin ana konusunu, muhtemelen Rusya'nın Gürcistan'a yönelik bu kış yapmayı planladığı enerji ambargo-*

sunu Azerbaycan'ı da dahil etmesi oluşturacak. Putin ayrıca, Aliyev'e Rus alüminyum devi OAO Rusal ve Rusya Birleşik Enerji Sistemlerinin Azerbaycan'da yatırım yapması teklifinde de bulunacak." (Karabayram, 2007: 263).

İ. Aliyev döneminde Rusya-Azerbaycan ekonomik ilişkilerinde ilerleme sağlanmasına rağmen bir takım pürüzler yaşanmıştır. Putin yönetimi Kafkasya'daki enerji alt yapısını Rusya'nın kontrolüne almak için Rosrelt, Gazprom ve RAO Unified Energy System gibi firmaları Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'da enerji sektöründe söz sahibi olmaları için teşvik etmiştir. Bu şekilde her üç ülkenin ekonomik ve siyasi olarak Rusya'ya bağımlı hale gelmeleri hedeflenmiştir. Rus firmaları Gürcistan ve Ermenistan'ın enerji sektöründe önemli oranda söz sahibi hale gelmişlerdir. Ancak Azerbaycan için benzeri bir durum söz konusu değildir. BTC boru hattının açılmasıyla beraber ekonomik olarak güçlenen Azerbaycan, elektrik ve doğalgaz aldığı Rusya'ya karşı eli güçlenmektedir. Buna karşılık Putin yönetimi bölgesel enerji politikasını Azerbaycan ve Hazar Havzasına yoğunlaştırmıştır. Astana yönetimine BTC dâhil olmaması yönünde baskı uygulanan Putin yönetimi, Hazar Havzasında da diğer dört kıyıdaş ülke ile ortak deniz gücü oluşturulmasını kararlaştırmıştır ("Azerbaijan Frustrates Russia's Bid to Control Caucasus Energy Grid", 2006: <http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav031406.shtml>). 2006 yılında Rus Doğal Gaz Şirketi Gazprom Azerbaycan'a ihraç edilen doğalgaza zam yapmıştır. Buna karşılık İlham Ailyev ülkesinin Rusya'nın "ticari şantajlarına" boyun eğmeyeceğini belirtmiştir. Ailyev ayrıca Rusya'dan doğalgaz ithalatını durduracaklarını ve Rusya üzerinden petrol ihracatını kısıbaleceklerini belirtmiştir. 2004 yılından itibaren petrol üretimini iki kat (237 milyon varilden 476 milyar varile) artıran Azerbaycan doğal gaz üretiminde de benzeri bir yol izlemeye çalışmaktadır. Bahsedilen gelişmelere rağmen 2006 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1,5 milyar dolara ulaşmıştır.

Bu dönemde iki ülke ilişkilerinde pürüz oluşturan bazı uygulamalara son verilmiştir. 1 Nisan 2007 tarihinden itibaren "*Rusya'daki pazarlarda yabancıların satış yapmasının yasaklanmasına*" dair kanun yürürlüğe girmiştir. Ancak Rus yetkililer ilgili kanunun Azerileri etkilemeyeceği yönünde Ailyev'e garanti vermişlerdir (Blagov, 2007: <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav040207a.shtml>). Beslan olaylarından⁵ sonra Rusya'nın Gürcistan ve Azerbaycan sınırlarında aldığı tedbirlere, Rusya'nın önde gelen enerji firmalarından RAO Unified Energy System'in başkanı Anatoli Subeys'in Azerbaycan'ı ziyareti sonrasında son verilmiştir. Yapılan temaslarda Azerbaycan'daki elektrik enerjisi sektörüne girmek için Rusya'nın yoğun çaba harcadığı gözlenmiştir (Tahiroğlu, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/292756.asp>).

Bu dönemde Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Hatta Minsk Grubu eş başkanları Azerbaycan'ın süreç içerisinde Dağlık Karabağ konu-

5) Rusya'nın Kuzey Osetya özerk bölgesinde yer alan Beslan'daki bir ilköğretim okulu 1 Eylül 2009 tarihinde Çeçen militanlar tarafından işgal edilmiş. Yaklaşık yüzlerce sivilin rehin alındığı bu kriz 3 gün sürmüştür. Rus güvenlik güçlerinin müdahalesi sırasında 331 sivil hayatını kaybetmiştir. Beslan olayları Rusya'nın Kafkasya politikasını sertleştirmesine neden olmuştur (<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/339530.asp>).

sunda taviz vereceğini ummaya başlamışlardır. 11 Temmuz 2004 tarihinde Minsk Grubu eş başkanları Yuri Merzlyakov (Rusya), Steven Mamı (ABD) ve Anri Jakolen (Fransa)'in bölgeyi ziyaretleri sırasında Ermenistan yanlısı açıklamalar yapmışlardır. AGİT Minsk Grubu Rus eş başkanı Yuri Merzlyakov: “*Dağlık Karabağ sorununun barışçıl yollarla çözümlenebileceğini, tarafların bu yönde alacakları kararlara destek verileceğini, BM Güvenlik Konseyi tarafından Azerbaycan-Ermenistan savaşı ile ilgili daha önce alınan kararların süreç içerisinde değiştiğini bu nedenle sorunun çözümü için yeni projeler üretilmesi gerektiğini*” belirtmiştir (Karabayram, 2007: 247).

Diğer yandan 14 Mart 2008 tarihinde BM Genel Kurulu'na Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili bir teklif sunulmuştur. İlgili teklife göre Ermeni güçleri işgal ettiği Azerbaycan topraklarından acilen, tamamen ve önkoşulsuz olarak geri çekilecekti. Otuz dokuz ülke tasarının lehine oy kullanmış, yüz ülke çekimser kalmış, Fransa, Rusya ve ABD gibi, AGİT-Minsk Grubunda eş başkan olan üç ülkenin de dahil olduğu 10 ülke ise tasarının aleyhinde oy kullanmıştır. Eş başkanlar tasarının tamamen Azerbaycan menfaatleri doğrultusunda hazırlandığını iddia etmiştir. Bu durum Bakü'de şok etkisi yapmış, Azerbaycan Dış İşleri Bakan Yardımcısı Araz Azimov her üç ülke ile ilişkileri gözden geçireceklerini belirtmiştir (Azimov, 2008: <http://www.rferl.org/content/article/1079644.html>). Bu gelişmelere ek olarak Güney Osetya'da patlak veren Savaş sonrasında, İ. Aliyev yönetimi Batıyla ilişkileri sorgulamaya başladı. Abhazya ve Güney Osetya gibi işgal altındaki Dağlık Karabağ'ın da Rusya tarafından tanınması ihtimali Aileyev yönetimini tedirgin etmektedir. Güney Osetya Savaşı sonrasında Bakü'yü ziyaret eden ABD Başkan yardımcısı Dick Chaney “soğuk” karşılanmıştır. Bu siyasi atmosferde 2 Kasım 2008'de Rusya'nın önerisiyle Moskova'da Rusya-Azerbaycan ve Ermenistan zirvesi toplanmıştır. Diğer yandan Rusya Cumhurbaşkanı Dimitri Medvedey, Aileyev'e Azeri petrolünün Rusya üzerinden Batıya ihraç edilmesi ve Azeri doğal gazının “*Batı fiyatları üzerinden Rusya'ya satılması*” gibi cazip öneriler sunmaktaydı. Ancak aynı dönemde Gümrü'den çekilen 102 nolu Rus Birliğine ait silah ve teçhizatın Ermenistan'a verilmesi Azerbaycan'ın tepkisine neden olmuştur (Aksay, 2009: <http://www.taraf.com.tr/hakan-aksay/makale-azerbaycan-rusya-iliskilerinde-gerginlik.htm>).

III. Rusya-Ermenistan İlişkileri

Sovyet sonrası dönemde Gürcistan'la ardi arkası kesilmeyen gerilim ve Azerbaycan'la bir türlü aşılamayan soğuk ilişkiler, Rusya'nın Güney Kafkasya politikasında Ermenistan'ın öne çıkmasına neden olmuştur. Putin döneminde Rusya-Ermenistan stratejik ortaklığı birçok alanda pekiştirilmiştir. Diğer yandan Dağlık Karabağ sorununa bir çözüm bulunamaması ve Putin yönetimi'nin ulusal güvenlik doktrini de iki ülke ilişkilerinin stratejik derinliğinin artmasına neden olmuştur. Zira Dağlık Karabağ sorunun'da Ermenistan'ın uzlaşmaz tutumu Ermenistan'ı Rusya'ya ve Rus askeri üslerine daha fazla bağımlı getirmekte ve Erivan'ın diğer alternatiflere yönelmesini engellemektedir. Rusya'nın yeni ulusal güvenlik doktrini doğrultusunda Kafkasya'daki etkinliğini artırma stratejisi de Ermenistan'ı Rusya ile yakın bağlar geliştirmeye zorlamıştır. 11 Eylül olay-

larının Kafkasya'ya etkilerinin de Ermenistan Rusya ilişkilerine yansımaları olmuştur (Kasım, 2002: 47-48). Bunların yanı sıra Moskova ve Erivan'ın Batılı güçler tarafından gerçekleştirilen Güney Kafkasya'daki petrol ve doğalgaz boru hatları projelerinden dışlanmış olmaları ortak noktalarıdır. Rusya, bütün yabancı nüfuzu bölge dışında tutmak için bölgedeki petrol ve gaz üzerinde bir monopol kurarak, Azerbaycan'ı ve Gürcistan'ı kontrol altına almaya çalışmaktadır. Ancak her iki ülkeyi salt ekonomik araçlarla kontrol altına alamayan Putin yönetimi bölgesel hegemonyasının tesisi için, Ermenistan gibi bölgesel bir müttefike ihtiyaç duymaktadır (Gül ve Ekici, 2001: 33-34). Bunların yanı sıra Rusya'da yaşayan Ermeni nüfus da Rusya-Ermenistan stratejik boyutunun güçlenmesine neden olan önemli bir faktördür (Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>).

Kısaca Rusya, Ermenistan ile kurduğu stratejik boyutdaki ilişkiler ile şu amaçlara ulaşmak istemektedir: *Rusya için stratejik önemi olan bölgedeki gelişmelere müdahale olanağı kazanmak, Güney Kafkasya'daki askeri ve siyasi varlığını korumak, Ermenistan'da konuşlanan Rus askeri üsleri sayesinde Azerbaycan ve Gürcistan'ı kontrol altında tutmak, Hazar havzası enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara ulaştırılmasında Güney Kafkasya'dan geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Supsa petrol boru hatlarının mevcut boru hatlarına alternatif konumunu zayıflatmak, Azerbaycan ve Gürcistan'ın, Rusya'yı dışarıda bırakan yeni güvenlik mekanizmalarına üye olmalarını engellemek (NATO), Ermenistan üzerinden bölgede daha etkili siyasi, ekonomik ve askeri politika uygulamak ve bölgedeki etnik sorunları kontrol etmek* (Sapmaz, 2008: 190-191).

Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov'un "Güney Kafkaslardaki barış ve istikrar adası" olarak nitelendirdiği Ermenistan ile Rusya arasında Yeltsin döneminde başlatılan askeri alanda işbirliği Putin yönetimi tarafından daha da ileri bir boyuta taşınmıştır. Ermenistan'ın Türkiye ve İran sınırlarında Rus muhafız askerleri görev yapmaktadır. Ermenistan'daki Rus sınır muhafızlarının masraflarının önemli bir kısmı (yüzde 70) Rusya tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca Ermeni birlikleri Rus uzmanlar tarafından eğitilmekte ve bine yakın Ermeni askeri Rusya'da eğitim görmektedir. Özellikle Gürcistan'daki Rus üsleri kapandıktan sonra, buradaki askeri mühimmat ve teçhizat Ermenistan'a taşınmış ve Ermenistan'ın Rusya açısından önemi daha da artmıştır (Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>). Putin döneminde güvenlik konularını içeren bir dizi anlaşma imzalanmıştır. 14 Eylül 2001 tarihinde Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov ve Ermenistan Savunma Bakanı Serzh Sergsyon arasında, Ermenistan'a Rus askeri danışmanlarının gönderilmesi ve Ermenistan'daki 102. Rus askeri üssünün yeni bir alana taşınması konusunda anlaşmaya varılmıştır. 3 Ekim 2001 tarihinde iki ülke arasında ortak 102. Üssün Rusya tarafından hava savunma sistemi ile donatılması ve ortak savunma tatbikatları yapılmasına dair protokol imzalanmıştır. Ekim2002'de ise askeri altyapının ortak kullanımı ve istihbarat paylaşımı gibi konularda anlaşma imzalanmıştır. Mayıs 2002'de Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Ermenistan tarafından Ortak Güvenlik Örgütü kurulmuştur. Böylece Rusya ve Ermenistan arasında kurulan iki taraflı askeri ilişkiler çok boyutlu bir nitelik kazanmıştır. 16-18 Ocak

2003 tarihlerinde Ermenistan Cumhurbaşkanı Robert Koçaryan Moskova'yı ziyaret etmiş, bu ziyaret sırasında askeri-teknik işbirliği antlaşması imzalanmıştır (Kelkitli, 2008: 82-83).

Rusya Savunma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sergey İvanov, Ocak 2006'da Erivan'ı ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında yaptığı açıklamada: “*Rus-Ermeni askeri işbirliğinin istikrarlı bir şekilde geliştiğini ve bu alanda çözülmesi gereken herhangi bir sorunun bulunmadığını, Gümrü'deki 102'nci Rus askeri üssünü ziyaret ettiğini, 2008 yılı sonlarına kadar boşaltılacak Ahulkelek'de bulunan (Gürcistan) Rus üssündeki bazı silah ve teknik donanımın bu üsse getirileceğini*” belirtmiştir. Ermenistan'daki Rus askeri üssü konusuna değinen Sarkisyan ise; “*Rus askeri üssü Ermeni yönetiminin talebi doğrultusunda kurulmuş ve güvenlik alanında öncelikle yer almaktadır. Halen bu ihtiyacımız devam etmektedir*” ifadesini kullanmıştır (Karabayram, 2007: 286).

Ayrıca 27 Kasım 2005'de Ermenistan'da gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile Rusya-Ermenistan ilişkilerinin politik boyutu ciddi bir derinlik kazanmıştır. Yeni anayasa ile getirilen düzenlemelere göre ‘diaspora’ Ermenilerine çifte vatandaşlık hakkı verilmiştir. Böylece diaspora Ermenileri Ermenistan'da yapılacak seçimlerde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir. Rusya'da yaşamakta olan yaklaşık 2 milyon Ermeni vatandaşı ve bunların Rusya ile olan sıcak ilişkileri göz önüne alındığında, Moskova'nın Ermenistan'daki seçimlere dolaylı olarak etki edebileceği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Rusya, Ermenistan'ın sadece dış politikasında değil, iç politikasında da etkin bir konumda olacaktır (Sapmaz, 2008: 197-198).

Askeri alandaki işbirliğinin iki ülkenin de çıkarlarına uygun olmasına rağmen, aynı şey ekonomik alandaki ilişkiler için söz konusu değildir. Ermenistan'ın en büyük ticari ortağı Rusya olmasına rağmen, iki ülke arasındaki ticaret hacmi ancak 300 milyon dolar civarındadır. İki ülke arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla 2001 yılında Putin ile Koçaryan arasında “*2010 Yılına Kadar Ekonomik İşbirliğinin Geliştirilmesi*” anlaşması imzalanmıştır. Ermenistan'da birçok sektörde hizmet veren bine yakın kayıtlı Rus şirketi faaliyet göstermektedir. Özellikle bankacılık, sigortacılık, havayolu ve telekomünikasyon gibi kilit sektörlerde Rus firmaları söz sahibi olmuşlardır.(Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>)

Ermenistan'ın ekonomik alanda Rusya'ya tek taraflı bağımlı oluşu ve Rusya'dan aldığı borçlar yüzünden bu ülkenin bazı ekonomik kaynaklarını Rusya'ya devretmek zorunda kalmıştır. 6 Haziran 2000 tarihinde “nükleer enerji” konusunda bir işbirliği protokolü imzalanmıştır. Ancak Ermenistan'ın Rusya'dan aldığı Uranyumun parasını ödeyemediği için yaklaşık 40 milyon dolar civarındaki borcuna karşılık Şubat 2003'te Metsamor hisselerinin mali yönetimini Rus UES (Russian Unified Electric Systems) şirketine devretmiştir (Oğan, 2005: 110). 17 Temmuz 2002'de iki ülke arasında yapılan anlaşma sonucunda Erivan yönetimi Rusya'ya olan 101 milyon Dolar borcu karşılığında, Ermenistan'ın askeri tesislerinden Nairit, Mars, ve ülkede elektrik ihtiyacının % 40'ını üreten Hrazdan hidroelektrik santrali başta olmak üzere beş büyük tesisini Rusya'ya vermiştir. Borçlarına

karşılık beş şirketini Rusya'ya veren Ermenistan, 2003'te bu ülkenin bütün enerji üretim kapasitesinin %30'una tekabül eden Rasdan'ı da Rusya'ya devretmiştir (Kocaman, 2006: <http://www.turksam.org/tr/a797.html>).

Her ne kadar Putin döneminde Rusya-Ermenistan ilişkileri birçok sahada ilerlemeler kaydetmişse de, bazı konularda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Moskova'nın Türk-Ermeni ilişkilerinde açılım gibi Ermenistan'daki muhalefetin desteklediği görüşleri dile getirdiği 2005 yılında Koçaryan yönetimi, Rusya'nın muhalefetine rağmen İran doğal gazını Ermenistan ve Gürcistan üzerinden Avrupa pazarına taşınması konusunda, Tahranla görüşmelere başlamış ve ayrıca Bağdat'a askeri birlik gönderme sinyalleri vermiştir. Bunun üzerine Moskova Gürcistan sınırındaki Yukarı Lars (Ermenistan bu sınır vasıtasıyla Rusya ile bağlantısını sağlamaktadır) sınır kapısını kapatarak Ermenistan'a baskı yapmıştır (Kocaman, 2006: <http://www.turksam.org/tr/a797.html>). Ermenistan ile İran arasında yapılan görüşmelerde doğalgaz boru hattının 1400 veya 1500 milimetre olması ve Gürcistan sınırına kadar inşa edilmesi konusunda karara varılmasına rağmen, Putin yönetimi Ermenistan'a baskı uygulayarak hattın inşaatında 700 milimetrelik boru kullanılmasını ve inşaatın Erivan'da tamamlanmasını sağlamıştır. Böylece Rusya, hem Ermenistan'ın transit ülke olmasını hem de İran'ın Ermenistan, Gürcistan ve Ukrayna üzerinden Avrupa'ya doğalgaz ihraç etmesini önlemiştir (Cabbarlı: 2005 <http://www.turksam.org/tr/a379.html>). Ayrıca yine 2005 yılında Moskova'nın Ermenistan'a sattığı doğalgazın fiyatını artırması ile Ermenistan ve Rusya arasında yeni bir soğukluk yaşanmıştır. Ermenistan'ın iki ülke ilişkilerinin bundan zarar göreceğini dair uyarılarına rağmen Rusya, ilgili konuda ödeme zamanının ertelenmesi dışında herhangi bir tavizde bulunmadı. 21 Ocak 2006 tarihinde Rus doğalgazını Gürcistan ve Ermenistan'a ulaştıran boru hattında, terör saldırısı olarak açıklanan iki patlama sonrasında gaz ulaşımının kesilmesine Gürcistan'ın çok sert tepki vermesine rağmen Ermenistan herhangi bir tepki göstermemiştir (Özbay, 2007: <http://www.tasam.org/index.php?altid=1623>).

Ancak Ermenistan'ın özellikle ekonomik ve enerji alanda Rusya'ya tek taraflı bağımlılığı Ermeni siyaset ve bilim adamlarının sorgulamalarına neden olmaktadır. Rus-Ermeni Devlet Üniversitesi'nin Rektörü Armen Darbinyan, *Rossiyskaya Gazetesi*'ne verdiği röportajda: “Rusya ile olan ilişkilerde alternatiflerin olduğunu bildirmiştir. Darbinyan, hem Ermenistan'ın hem de Türkiye'nin AB'yi amaçladıklarını ve er geç yollarının kesişeceği ve iki ülke arasında ilişkilerin düzelmesi yönünde Türkiye'nin Ermenistan'daki Rus üssünün kapatılmasını talep edebileceğini açıklamıştır. Darbinyan, Ermenistan ile Türkiye arasındaki sınırın da bir mutlaka açılacağını ve böylece Rusya'nın baskısının azalabileceğini dile getirmiştir” (Valeyev, 2008: <http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>)

Ermenistan Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Müdürü Nikolay Ognesyanyan ise Rusya'ya kayıtsız bağımlı hale gelen Ermenistan dış politikasını şu şekilde eleştirmiştir: “Ermenistan uzun yıllardır ekonomik abluka altında bulunuyor ve bize yardım etmek için hiçbir ülke bir şey yapmıyor. Rusya da bu ablukanın kaldırılması için bazı resmi

beyanlar dışında bir harekette bulunmuyor. Bu nedenle biz, Rus tarafının ablukanın kaldırılmasını gerçekten istediğinden şüphe duyuyoruz. Dolayısıyla Rusya, iki ülke arasındaki stratejik ortaklık kavramına bile zarar veriyor.” Ognesyanyan ayrıca, “ABD'nin 2006 yılında Ermenistan'a vereceği 75 milyon Dolarlık yardımın Ermenistan'ın Rusya'ya olan borcu kadar olduğunu belirterek, Rusya'nın bu borç yükü karşılığında Ermenistan'daki beş büyük işletmenin kendilerine verilmesini istediğini, bugüne kadar Moskova'nın Ermenistan'ın ekonomik kalkınmasına ve işsizliğin ortadan kaldırılmasına yardımcı olacağını vaat etmesine rağmen bu vaatlerinden hiçbirini yerine getiremediğini” ifade etmiştir (Karabayram, 2007: 289-290).

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Putin döneminde Rusya Gürcistan ilişkileri telafisi güç hasarlar almıştır. Yeltsin döneminde Tiflis yönetimine verilen kısmi tavizlerden vazgeçilmiş ve bu ülke üzerinde her geçen gün artan bir baskı politikası izlenmiştir. Enerji, petrol boru hatları, askeri üsler, vize rejimi, uluslararası terörizm ve ayrılıkçı bölgelerden kaynaklanan politik anlaşmazlıklar iki ülke ilişkilerinde temel gerilim noktaları olmuştur. Bu baskı politikası Güney Osetya'da bir savaşla sonuçlanırken, Rusya'nın bölgesel kazanımlarında bir takım artı ve eksiler ortaya çıkmıştır. Öncelikle Rusya artık kendi arka bahçesindeki kırmızı çizgilerinin aşındırılması konusunda taviz kar davranmayacağını küresel ve bölgesel aktörlere gayet açık bir şekilde göstermiştir. Küresel aktörlere artık kendisi hesaba katılmadan Avrasya'da girişilecek eylemlerin bir faturası olduğu mesajı verilirken, bölgesel aktörlere ise Rusya'ya rağmen bölgesel ölçekte girişilecek oyunların bir bedelinin olduğu açıkça gösterilmiştir. Diğer yandan bölge ülkelerine Rusya'nın çıkarlarının doğrudan veya dolaylı olarak zedelenmesi durumunda askeri güç kullanımına gidileceği gösterilmiştir. Rusya Güney Osetya müdahalesiyle her ne kadar bölgede en önemli güç olduğunu göstermişse de bu durum, BDT üyeliğinden ayrılan Gürcistan'ın, daha fazla Batı yanlısı ve tamamen Rusya karşıtı bir çizgiye kaymasına neden olmuştur. Ayrıca diğer BDT ülkeleri ise günün birinde kendilerinin de benzer bir durumla karşılaşmaları endişesini taşımaya başlamışlardır. Özellikle bu ülkelerdeki Rusya yanlısı devlet adamlarının siyasi tercihlerini sorgulamaları da mümkündür. Diğer yandan Batılı güçler Gürcistan üzerinde kaybettiklerini diğer bölgeler üzerinde telefi etmeye çalışacaklardır.

Putin döneminde Rusya'nın Azerbaycan politikasında radikal bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Aslında Rusya Azerbaycan ilişkilerinin mevcut yapısı Haydar Aliyev tarafından oluşturulmuştur. Aliyev denge politikası sürdürerek, bölgede etkin olan aktörler arasındaki güç dengesinden yararlanmaya çalışmıştır. Aliyev iktidarı dış politikada giriştiği eylemlerle bir yandan Batılı ülkelerle ekonomik, politik ve askeri alanlarda ilişkilerini geliştirmeye çalışmakta, diğer yandan Rusya'yı tahrik etmemeye, en azından yatıştırılmaya özen göstermektedir. Putin yönetimi ise ekonomik ve kültürel alanlarda işbirliğini genişletmeye çalışmıştır. Ancak halen sürdürülen bu strateji ulusal çıkar endekslidir ve Azerbaycan'ın önümüzdeki dönemde tarafını daha da netleştirmesi mümkündür. Zira yıllara yayılan Dağlık Karabağ sorununun henüz bir çözüme kavuşturulmamış olması ve

Batılı güçlerin ekonomik konular dışında Azerbaycan ile kapsamlı stratejik ilişki kurmalarını, uzun vadede Bakü'nün dış politika seçeneklerini zorlamasına neden olabilir.

Bugün itibarıyla Ermenistan, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki kalesidir. Stratejik ittifak niteliği taşıyan ikili ilişkilerin mevcut yapısı, bu durumun uzun süre devam edeceğini göstermektedir. Ermenistan bağımsızlık sonrası dönemde uyguladığı yayılmacı politikaların dolaylı bir sonucu olarak, Moskova'ya birçok sahada bağımlı hale gelmiştir. Putin döneminde iki ülke ilişkileri askeri, siyasi ve ekonomik alanlarda daha da ileri düzeye taşınmıştır. Ancak bu konjoktürel işbirliği Ermenistan'dan çok Rusya'nın çıkarlarına yararlamaktadır. Ancak bu durumun günümüzde sınırlı sayıda siyaset ve bilim adamı tarafından sorgulanması da önemli bir gelişmedir. Zira yıllardır doğu ve batısındaki Azerbaycan ve Türkiye gibi iki önemli komşusunun ambargosuna maruz kalan Ermenistan'ın her geçen gün daha da bozulan ekonomik yapısı, uzun vadede yeni arayışlara neden olması mümkündür.

Kaynakça

- Ağacan, K. (Mart 2003). "Abhazya'nın Rusya Tarafından Gizli İlhamı", Stratejik Analiz, Cilt:3, Sayı:35.
- Ağacan, K. (Ocak 2001). "Rusya'nın Gürcistan'a Vize Uygulaması Silahsız Savaş mı?", Stratejik Analiz, Cilt: 1, Sayı: 9.
- Aksay, H. (2009), "Azerbaycan-Rusya İlişkilerinde Gerginlik" Erişim Tarihi (10.05.2010) <http://www.taraf.com.tr/hakan-aksay/makale-azerbaycan-rusya-iliskilerinde-gerginlik.htm>,
- Aslanlı, A. Ve Hesenov, İ. (2005). Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası, Ankara: Platin Yayınları.
- "Azerbaijan Acts to Limit Discrimination Against Azeris in Russia", (2002) Erişim Tarihi (10.05.2010).<http://www.eurasianet.org/departments/rights/articles/eav111102.shtml>, Erişim Tarihi (10.05.2010).
- "Azerbaijan Frustrates Russia's Bid to Control Caucasus Energy Grid", (2006) Erişim Tarihi (10.02.2010).<http://www.eurasianet.org/departments/business/articles/eav031406.shtml>.
- Azimov, A. (2008) "Azerbaijan Criticizes France, Russia, US Over Karabakh Resolution", Erişim Tarihi (15.05.2010). <http://www.rferl.org/content/article/1079644.html>.
- Blagov, S. (2007). "Russia Moves to Repair Ties with Azerbaijan", Erişim Tarihi (19.05.2010).<http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav040207a.shtml>.
- Cabbarlı, H. (2005). "Ermenistan-Rusya İlişkileri ve Batı Dünyasına Entegre Olma Potansiyeli" Erişim Tarihi (10.05.2010). <http://www.turksam.org/tr/a379.html>

- Ekici, G. ve Ağacan, K. (Kasım 2002). “Panki Vadisi Etrafında Dönen Küresel Politika”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 31.
- Ekici, G. (Mayıs 2003). “Rusya Federasyonu’nun Terör Kartı: Irak Kafkasya’ya Emsal Olabilir mi?”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 37.
- Gül, N. ve Ekici, G. (Kasım 2001), “Stratejik Ortaklar Arasında Bir Sorun mu Var? Putin’in Ermenistan Ziyareti”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 2, Sayı: 19.
<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/339530.asp> erişim Erişim Tarihi (10.05.2010).
- İsmailzade, F. (2003). “Russia Strives to Boost, Political, Military, Presence in Azerbaijan”, <http://www.euroasianet.org/departments/insight/articles/eav030303.shtml>, Erişim Tarihi (20.05.2010).
- İşyar, Ö. G. (2004). Bölgesel ve Global Güvenlik Çıkarları Bağlamında Dağlık Karabağ Sorunu, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Karabayram, F. (2007). Rusya Federasyonu’nun Güney Kafkasya Politikası, Ankara : Lalezar Kitapevi.
- Kasım, K. (Temmuz 2002). “Ermenistan’ın Dış Politikası Ter-Petrosyan ve Koçaryan Dönemlerinin Temel Parametreleri”, *Stratejik Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 27.
- Kelkitli, F. (Kış 2008). “Russian Foreign Policy in South Caucasus Under Putin”, *Perceptions: Journal Of International Affairs*.
- Kim, Y. ve Eam, G. (Mart 2008). “The Geopolitics of Caspian Oil: Rivalries of the US, Russia and Turkey in the South Caucasus”, *Global Economic Review*, Cilt: 37, Sayı:1.
- Kocaman, Ö. (2006). “Rusya’nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru” Erişim Tarihi (10.05.2010).
<http://www.turksam.org/tr/a797.html>
- Naumkin, V. (Eylül 2002). “Russian Foreign Policy in the South Caucasus”, *The Quarterly Journal*, Sayı: 3.
- Oğan, S. (2005). “Türkiye ile Rusya Arasında Ermenistan ve 90. Yıl Tartışmaları”, Okan Yeşilot (ed.), *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özbay, F. (2007). “Rusya - Ermenistan İlişkileri: Yeni Bir Renkli Devrim Mümkün mü ?” <http://www.tasam.org/index.php?altid=1623> erişim (10.05.2010).
- Öztürk, A. (2009). “Rusya-Gürcistan Krizi: Yerel Bir Çatışma Küresel Yansımalar”, *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, Cilt:4, Sayı: 7.
- Perovic, J. (2005). “From Disengagement to Active Economic Competition: Russia’s Return to the South Caucasus and Central Asia”, *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, 13.

Purtaş, F. (2005). Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, Ankara: Platin Yayınları.

Sapmaz, A. (2008). Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Staent, A. E. (Ağustos 2008). "Restoration and Revolution in Putin's Foreign Policy", Europe-Asia Studies, Cilt: 60, Sayı: 6.

Tahiroğlu, Y. "Rusya ile Çelişkili İlişkiler", Erişim Tarihi (06. 06. 2010). <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/292756.asp>.

Tanrısever, O. F. (2003). "Rusya –Gürcistan İlişkilerinde Artan Gerilim: Bir Sağırlar Diyalogu mu?", Erişim Tarihi (07. 06. 2010).

http://www.stradigma.com/turkce/agustos2003/makale_08.html

Trenin, D. (İlk Bahar/Yaz 2009) "Russia in the Caucasus: Reversing the Tide", Brown Journal of World Affairs, Cilt: XV, Sayı: II.

Tsyagankov, A. P. (Kasım 2006) "If not by Tanks, then by Banks? The Role of Soft Power in Putin's Foreign Policy", Europe Asia Studies, Cilt: 58, Sayı: 7.

Valeyev, M. (2008), "Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası Çerçevesinde Rusya-Ermenistan İlişkileri", Ermeni Araştırmaları, Sayı: 30, Erişim Tarihi (10.05.2010).<http://www.eraren.org/index.php?Lisan=tr&Page=DergiIcerik&IcerikNo=575>